

6. Чередник Л. А. Інформаційне суспільство сьогодення: виклики і проблеми. Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса). 2023. С. 158–165.
7. Шемчук В. В. Глобальне інформаційне суспільство: основні підходи та сутністі характеристики. *Міжнародний науковий журнал «Верховенство права»*. 2019. Вип. № 2. С. 117–183.
8. Килимник І.І. Інформаційне суспільство та інформаційна безпека. Нові виклики та шляхи подолання інформаційних загроз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Вип. № 76(2). С. 53–57.

Olena Pysmenna. International information systems as elements of the information society

The article conducts a comprehensive analysis of international information systems as elements of the formation and gradual development of the information society. The historical stages of the emergence and formation of international information systems are indicated and disclosed, as well as certain differences between international and conventional information systems are outlined. In addition, attention is paid to classification and functional features. The article emphasizes certain problems that arise in the process of functioning of this phenomenon, in particular the issue of regulatory regulation. The concept of information society is also highlighted and its key characteristics are analyzed, namely the dominance of information as a strategic resource, due to the growing role of innovative technologies. The author emphasizes the importance of international information systems as a fundamental basis for the functioning of the information society, which contributes to the development of interstate cooperation. In particular, it is highlighted that currently there are different models of the information society, and their differences are also noted. The article pays special attention to the study of varieties of international information systems and their practical significance for ensuring international stability. The article comprehensively explores the theoretical aspect of the mentioned topic and outlines issues that create certain gaps and require clear and sufficient regulation.

Keywords: information systems, information society, information technologies, information, digitalization, cyberspace, artificial intelligence, digital competencies, information technologies, information space, digital technologies, security, information security, digital transformation, international information systems.

УДК 162.6: [340.12]

DOI 10.31558/2786-5835.2025.2.4

Попов Володимир Юрійович,

доктор філософських наук, професор,

професор кафедри теорії, історії

держави і права та філософії права

Донецького національного університету імені Василя Стуса

ORCID: 0000-0003-3097-7974

ФІЛОСОФІЯ Й АФІНСЬКЕ (НЕ)ПРАВОСУДДЯ

Статтю присвячено дослідженню особливостей давньоафінської демократії та її правової системи у відношенні до філософської діяльності. Велика увага приділяється релігійному підґрунтя афінського полісу і засобам його захисту проти т. зв. «безбожництва». Метою статті є аналіз співвідношення правової системи давніх Афін та філософії. На прикладі асебій (переслідувань за релігійні погляди) ми переосмислюємо особливості афінської демократії та вказуємо на недотримання прав людини у царині свободи совісті.

Проведено ретроспективний аналіз головних судових процесів та досудового переслідування в Афінах щодо звинувачування в «безбожництві» або «нечестивості» (зокрема переслідування Анаксагора, Протагора, Сократа, Арістотеля, Теофраста). Особлива увага приділена суду 399 р. до н. е. над Сократом, що став символом обмеженості афінського демократичного правосуддя, яке можна розглядати як несправедливе. Вказано на політичні аспекти переслідування філософа. На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що в демократичних Афінах не існувало принципу невтручання держави в особистісні філософсько-світоглядні переконання, релігію як самостійну сферу людських відносин, як справу свободи совісті людини. Подібні судові процеси не сприяли розвитку філософії в Афінах, хоча вона продовжувала розвиватися та проповідуватися у приватних місцях і за межами полісів. Справжній розквіт афінської класичної філософії розпочинається лише після скасування обмежень на створення нових шкіл, тобто після 307 р. до н. е. Проведений філософсько-правовий аналіз переслідувань філософії в Афінах має непересічне значення для сучасного демократичного правосуддя, яке повинно забезпечити надійну систему гарантій та механізмів захисту прав і свобод людини, зокрема і права свободи совісті.

Ключові слова: правосуддя, філософія, асебія, світогляд, релігія, релігійний злочин, демос, поліс, демократія, права людини, свобода совісті.

Постановка проблеми. Афіни зазвичай розглядаються як «батьківщина» давньогрецької філософії. Саме демократичний устрій Афін, який сприяв критичному мисленню громадян та появі філософської рефлексії, розглядається як тло, на якому з'явилися класичні філософські школи: академіків та перипатетиків, стоїків та епікурейців. З Афінами пов'язується життя та діяльність Сократа, Платона, Арістотеля, Зенона Кітіонського, Епікура, софістів, кініків та неоплатоніків. Жодне з античних міст-полісів не може зрівнятися з Афінами за кількістю філософів, риторів, вчених, які працювали в цьому місті. Водночас Афіни відомі всьому світу як місце незаконного засудження та страти людини-символу всієї європейської філософії – Сократа. Чи було це ганебне несправедливе засудження і страта лише дрібним епізодом у блискучій історії демократичних, освічених Афін, чи це закономірний наслідок «темного» боку афінської демократії та її судової системи? Чи сприяла афінська демократична судова система вільному розвитку філософії, чи навпаки, гальмувала його шляхом переслідування за релігійні вдовані «злочини»?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У 2025 р. у Греції відбулася Міжнародна конференція під назвою «Від Асебеї до атеїзму. Дослідження меж релігійності в греко-римському світі від архаїчного періоду до пізньої античності», на якій у багатьох виступах розкривалися проблеми релігійних переслідувань у Давніх Афінах.

Сьогодні найбільш повний огляд та аналіз проблематики засудження / кари за релігійні «злочини» в давньоафінських судах належить польському вченому Якубу Філоніку. У своїй великій статті «Athenian impiety trials: a reappraisal» він на підставі ретельного дослідження матеріалу намагався переосмислити роль звинувачень у «богохульстві» та «нечестивості» в судобігу давніх Афін [1]. До-

статньо важливі аспекти відношення афінського правосуддя до філософії ми знаходимо також у статті австралійської дослідниці Лари О'Салліван [2]. Вагомі моменти щодо афінської асебії висвітлені також у праці італо-британського історика філософії Арнальдо Момільяно [3]. Дослідження Філоніка є предметом уваги таких відомих західних (здебільшого американських) вчених: Ріхард Бауман (Bauman, 2014), Робін Вотерфілд (Waterfield, 2009), Томас Брикхаус та Ніколас Сміт (Brickhouse & Smith, 2002), Джозеф Гербасі (Gerbasi, 2025), Моген Хансен (Hansen, 1995), Дебра Нейлс (Nails, 2006). Джосія Обер (Ober, 2011), Ісідор Стоун (Stone, 1988) та ін. У більш широкому контексті проблема правосудності сократівського судового процесу розглядається Деннісом Сансом у його полеміці з роботами Марти Нуссбаум, у яких вона намагалася «осучаснити» сократівську філософську спадщину.

В українській науковій літературі проблемі давньогрецької філософії й правосуддя присвячено монографію Г. Демиденка (2018), статті А. Богачова (2007) та Р. Ванджурака (2023). Але у численних філософських та правознавчих статтях, монографіях і підручниках можна знайти згадування про цю подію, що давно (мабуть, під впливом значущості платонівської філософії) стала символічним і знаковим моментом у морально-релігійному підґрунті західної культури.

Цей великий масив наведеної літератури з досліджуваної проблематики вказує на її постійну затребуваність і вимоги до її нової інтерпретації в сучасних історичних умовах. Сьогоднішні тенденції розвитку людської цивілізації мають два головні вектори: забезпечення прав і свобод людини незалежно від її релігійних (та філософських) переконань і повернення практик релігійних та ідеологічних переслідувань (мусульманський світ (особливо Іран), сучасна росія, КНДР та інші країни т. зв. «осі зла»). Цивілізаційний вибір, зроблений Україною у 2004 р., підтверджений подіями 2014 р. і освячений численними жертвами під час війни, що ще триває, є вагомим і однозначним свідченням слідування першому вектору. Все це змушує звертатися до давніх подій з огляду на актуальні проблеми нашого часу.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз основних філософсько-правових інтерпретацій співвідношення філософії, релігії та права в давніх Афінах. На прикладі переслідувань за релігійні погляди (зокрема суду над Сократом) ми ставимо за мету переосмислення особливостей афінської демократії щодо дотримання прав людини та обґрунтування необхідності врахування негативного досвіду в сучасній демократичній правовій системі суспільства.

Виклад основного матеріалу. На початку VI ст. до н. е. Афіни були звичайним грецьким полісом, що відрізнявся від інших лише своїми розмірами. Він був одним із найбільших у Греції, а за кількістю населення – першим в Елладі. Як і в більшості міст-держав, афінський демос на той час перебував у залежності від

аристократії, особливо той, що перебував у борговій залежності. Зростання закабалення демосу викликало його невдоволення. Внутрішньополітична ситуація в Афінах стала вибухонебезпечною. Але у 594 р. до н. е. афіняни обрали архонтом-епонімом знаменитого мудреця Солона та надали йому надзвичайні повноваження. Він розпочинає свої економічні та правові реформи. Внаслідок його судової реформи з'являється гелієя – суд присяжних, який складався з 6 000 громадян, незалежно від їх майнового стану, які щорічно набиралися шляхом кидання жереба. Державного звинувачення в Афінах не існувало. Його міг висунути будь-який повноправний громадянин, який для цього давав клятву, що говорить правду. Одним із завдань архонта-басилевса було встановити, чи має обвинувачення під собою якісь підстави, і передати справу на розгляд гелії [4].

Навесні третього року 96-ї олімпіади (або 399 р. до Різдва Христового) молодий драматург на ім'я Мелет, трагедії якого жодного разу не були відзначені ні публікою, ні критикою, вручив архонту-басилевсу воскову дощечку, що містила звинувачення проти філософа Сократа: «Це звинувачення склав і, підтвердивши присягою, подав Мелет, син Мелета з дема Пітос, проти Сократа в тому, що „δεν πίστευε στους θεούς της πόλης, αλλά εισήγαγε καινά δαιμόνια και διέφθειρε με τις διδασκαλίες του του νέους“». (“не вважає богами тих, яких вважає місто, а вводить інші, нові божества; винен у тому, що псує молодь. Покарання – смерть”)» [5, с. 153].

Отже, звинувачення стосувалось насамперед скоєння релігійного злочину («не вважає богами тих, яких вважає місто»). Чи настільки тяжким вважався такий «злочин» у демократичних та, як вважається, толерантних Афінах?

У давній Греції були закони, а були псефізми («декрети»), тобто засоби індивідуального обмеження прав конкретної людини. Коли в керівників держави не знаходилося відповідного закону проти якоїсь людини, вони вводили щодо нього псефізму. Щодо т. зв. «релігійних злочинів» зазвичай застосовувалася псефізма Діопіфа. Фанатичний жрець і народний оратор Діопіф у 432 р. до н. е. оголосив злочином асебію (ἀσεβεία) – богохульство, розхитування «духовних скреп» афінського суспільства. Ця псефізма була націлена на засудження друга Перікла – філософа Анаксагора, який також займався математикою та астрономією. Він пояснював сонячні і місячні затемнення тим, що Сонце і Місяць – це не боги, а брили, що відірвалися від Землі. Вчення Анаксагора становило серйозну небезпеку для жерців: його ідеї мали популярність серед освічених мешканців Афін.

В античних джерелах міститься кілька версій засудження Анаксагора. Згідно з Плутархом, декрет Діопіфа був спрямований безпосередньо проти Анаксагора, і Перікл, побоюючись за філософа, переконав його ще до суду виїхати з Афін [6, с. 234]. Діоген Лаєртський надає нам чотири різні версії оповіді (2.12–14) про інцидент асебії, пов'язаної з Анаксагором, навіть не намагаючись вирішити, яка з

них може бути правдоподібнішою за іншу. Згідно з розповіддю Сотіона, Анаксагор був звинувачений Клеоном у безбожності, а Перікл його захищав. Потім його засудили до вигнання та штрафу у п'ять талантів. За словами Сатіра, його звинуватив у безбожності та «персидській зраді» Фулідід, а потім заочно засудив до смертної кари. Згідно з елліністичним біографом (не коміком), Гермиппом зі Смірни, Анаксагор вже був у в'язниці, коли Перікл переконав народ у Зборах виправдати філософа, але перший потім покінчив життя самогубством, бо не міг витримати образ. І останнє, але не менш важливе: Ієронім Родоський вважав, що філософа, ослабленого хворобою, виправдали з жалю. Назвавши всі ці варіанти, Діоген Лаертський просто стверджує, що Анаксагор провів свої останні дні в Лампсаку, де й помер [5, с. 150].

Другою жертвою афінського (не)правосуддя був філософ, якого інколи розглядають як найбільшого антагоніста Сократа – софіста Протагора. За Діогеном, Протагора звинуватили в асебії за твердження «Про богів я не можу знати, чи є вони, чи їх немає, тому що дуже багато перешкоджає такому знанню, – і питання темне, і час життя короткий». Філософ був засуджений на вигнання, але втік до суду з Афін. Згідно з Діогеном, його книги через глашатая були конфісковані, а потім спалені на центральній площі [5, с. 410].

Однак Якуб Філоник вважає, що «суд над Протагором, і зокрема розповідь щодо вигнання та публічного спалення книг, видається дуже сумнівною, ... оскільки усі свідчення, які згадують про нього, є пізніми, здебільшого анекдотичними та взаємовиключними» [1, р. 39].

На відміну від попередніх судових процесів щодо асебії, які мають спірну історичність, судовий процес над Алквіадам і його друзями 415 р. до н. е. (тобто за 16 років до процесу над Сократом), яких звинуватили в понівеченні герм та профанації, був добре засвідчений у тодішніх джерелах. Але, як відомо, цей процес було відкладено до повернення Сицилійської експедиції, і він стосувався не якихось філософських поглядів (хоча Алквіад був учнем Сократа), а конкретних «хуліганських» дій.

Будь-яке дослідження засудження за асебію в Стародавніх Афінах не може оминути її найвідомішого судового процесу – переслідування Сократа 399 р. до н. е., з якого ми й розпочали нашу оповідь. Цей процес майже «стенографічно» задокументований сучасниками (Платоном та Ксенофонтом), хоча треба враховувати й певну упередженість авторів, які вбачали у судовому вердикті величезну несправедливість до найсправедливішого з усіх людей (тобто їх улюбленого вчителя – Сократа).

Звинувачення, нагадаємо, полягало в розбещенні молоді та безбожності, або, точніше, у введенні нових богів замість тих, яких визнавало місто. Платон чітко визначає процедуру та звинувачення як ἀσεβείας γραφή (лист про асебію). З «Апо-

логії» Платона ми дізнаємося, що суд відбувся перед дикастами в дикастерії, незначною більшістю Сократа було визнано винним; після доволі нескромної другої промови підсудного переважна більшість засудила його до «громадянської» смертної кари болиголовом (у давнину вважали, що цикутою). Сам Сократ, як зображено в «Апології», постійно говорить з іронією та висміює своїх обвинувачів [7]. Захищаючи Вчителя, Ксенофонт у своїй «*Απολογία Σωκράτους*» стверджував, що Сократ шанував богів, бо приносив їм жертви вдома та на громадських вівтарях [8, р. 17]. Але Платон розумів, що релігійні погляди Вчителя були доволі далекими від тих, яких традиційно дотримувалися афіняни, і насправді могли стати основою для звинувачення у безбожності, особливо за політичних обставин, які цьому сприяли. Варто зазначити, що Сократ у «Апології» Платона не спростовує аргумент про невіру в богів поліса, говорячи, що він їх визнає. Натомість він продовжує стверджувати, що його *δαίμονες* також є богами [7, с. 29].

У своїх діалогах Платон часто протиставляє погляди Вчителя релігійним забобонам афінського демосу, наприклад, стверджуючи, що «експерти», а не неосвічений «натовп», повинні приймати рішення в політичних питаннях, оскільки їм дана виняткова божественна «чеснота». В діалозі «Евтифрон» Платон приписує Сократу висунення своєрідної дилеми: чи є дія благочестивою, тому що її люблять боги, чи її люблять боги, тому що вона є благочестивою? [9, с. 59]. Якщо перше, то добра чи благочестива дія – це все, чого хочуть боги, можливо, включно з діями, які ми зазвичай вважаємо однозначно аморальними. Якщо друге, то добра чи благочестива дія може бути визначена без жодного посилання на богів. Сократ, здається, обирає другу альтернативу, і Добро опиняється вище волі богів [9, с. 62]. Тобто Платон інтуїтивно відчував, що філософська віра Сократа не є тотожною традиційній релігії афінського полісу.

Але звинувачення в асебії проти Сократа виникло не безпосередньо через його «безбожні» промови, хоча останні підготували ґрунт для звинувачення. Його радше судили через роль, яку відіграли його друзі та учні в олігархічному перевороті 404 р. після поразки Афін у Пелопоннеській війні – події, тісно переплетені з його філософськими поглядами.

Тут можна погодитися з Якубом Філоником, що «...переважна більшість, якщо не всі відомі афінські судові процеси за безбожність, можна вважати політичними або політично мотивованими» [1, р. 85]. Це однаково стосується не тільки філософів, але й політиків, жерців, пересічних громадян, про яких ми дізнаємося зі справ про безбожність, що збереглися. Отже, використання релігії в цих судових процесах постає як суто інструментальний захід, що слугує різним формам політичного порядку денного, навіть якщо воно живиться наявними забобонами та страхом. Водночас верховенство спільноти над особистістю в публічній сфері застосовувалося так само, як і скрізь в афінській політичній практиці. Але

подібні процеси відбувалися й у інших містах-полісах і не завжди були суто політичними, тому нам разом з Філоником доводиться відкинути думку відомого італо-британського антикознавця Арнальдо Момільяно про те, що «судові процеси за безбожність були унікальним афінським способом вирішення політичних проблем» [3, р. 566].

В Афінах після Сократа, а також 22 чоловіків, засуджених після подій 415 р., задокументовано з десяток справ людей (більшість із яких не були філософами), яких звинуватили у безбожності, причому лише деякі вироки були виконаними. Всі інші збережені зауваження вказують на більш м'які форми покарання. Більшість обвинувачених покинули Афіни до того, як їхня справа постала перед судом, особливо якщо вони були неафінянами і не ризикували втратити громадянство та майно в Афінах. У IV ст. Фрину, ймовірно, судили за безбожність за допомогою Евфія (прибл. 350 р.), Архія притягнули до суду за ритуальні порушення, а Теоріду засудили до смертної кари за виготовлення чарівного зілля (обидва в середині IV ст.). Сестру Лакедемонія (до 345 р.) та Лікурга (330-ті роки) судили та виправдали. Лише два випадки кінця IV ст. стосуються філософів: справа Арістотеля (близько 323 р., втік до суду) та його учня Теофраста (близько 318–17 рр., ймовірно, судили та виправдали) [1, р. 75–76].

Судове переслідування Арістотеля відбулося лише через кілька місяців після смерті його учня Александра Македонського. За пізнішими авторами, Арістотеля звинуватили в низці нечестивих вчинків, включаючи складання «пеана» (пісні, яка мала бути присвячена лише богу, навіть якщо поети четвертого століття почали відхилятися від цього правила та напис у Дельфах для Гермія, правителя Атарнея та Асса та колишнього учня Академії, вбитого двома десятиліттями раніше, який тримав Арістотеля як гостя після смерті Платона. Почувши звинувачення, Арістотель, як кажуть, вирушив у вигнання до Халкіді на Евбеї, але невдовзі після цього там помер [5, с. 254].

Судова справа проти його учня Теофраста взагалі має напіванекдотичний характер. Його звинувачували в поклонінні лише дванадцяти богам. Але переслідування Теофраста за безбожність викликало гнів самих афінян, оскільки він був відомий своїм трактатом «Про благочестя» (Περὶ εὐσεβείας), у якому писав про релігійний та етичний вимір жертвопринесення богам і дорікав цариці Олімпіаді (матері Александра Македонського) за її марнотратство в цій сфері [5, с. 275–276].

Це, мабуть, були останні переслідування за асебію за псефізною Діопіфа. Однак афінська демократія продовжувала переслідувати філософів, яких підозрювала в антидемократичних або промакедонських симпатіях, хоча ці звинувачення вже позбавлені релігійного складника і мають суто політичний характер. Таким був закон Софокла, сина Амфікліда (якого, зрозуміло, не треба плутати з афінським великим трагіком), прийнятий у 307 р. до н. е. після повалення десяти-

річної тиранії учня Теофраста Деметрія Фалерського. Австралійська історикиня філософії Лара О'Салліван вважає, що цей закон «прагнув підпорядкувати підозрілі філософські школи з їх уявними антидемократичними уподобаннями юрисдикції держави» [2, р. 253]. На відміну від попередніх індивідуальних переслідувань, він був націлений на систематичне придушення філософської діяльності в Афінах. Законом Софокла заборонялося заснування філософської школи без явного дозволу афінських Еклесії та Ареопагу; неотримання цього попереднього дозволу каралося смертю. Закон Софокла є однією з небагатьох задокументованих спроб регулювання філософської освіти в масштабах полісу держави, однак його вплив на афінське філософське суспільство був помітним: багато філософів (зокрема й Теофраст) втекли з міста. На щастя для Афін, закон залишався чинним лише рік. Софокла з Суніону було засуджено переважною більшістю, оштрафовано, а його закон скасовано. Голосування, яке забезпечило скасування закону, стало каталізатором для заснування в цьому місті двох великих філософських шкіл: невдовзі після скасування закону (у 306 р.) Епікур повернувся до рідних Афін, щоб заснувати там свій знаменитий сад, і невдовзі після цього (прибл. у 300 р.) Зенон з Кітіона, засновник стоїчного руху, прибув до міста та почав викладати в Стої Пойкілі [2, р. 255].

Афіни, як місто, в якому стратили першого філософа-мученика Сократа, незважаючи на асебії та втрату геополітичного впливу, чимось приваблює філософів і в III ст. до н. е. стає столицею античної філософії, риторики і мистецтв. Попри історичні перипетії, місто зберігає цей статус і в Римській імперії. Саме в Афінах імператор-стоїк Марк Аврелій заснував 4 кафедри філософії для чотирьох основних філософських шкіл того часу: академічної, перипатетичної, стоїчної та епікурейської, призначивши їм державне утримання. Одна з цих кафедр, що сягає витоків платонівської академії проіснує до 529 року вже нашої ери, коли вона була закрита вже за розповсюдження язичництва в християнській імперії сумнозвісним указом імператора Юстиніана Першого.

Висновки. Існує усталена opinio, що пантеон із кількох десятків богів, якому поклонялися у давній Греції, створював сприятливу атмосферу для утвердження ідеї релігійної терпимості та розвитку філософії. Політеїстичне суспільство було толерантним як до «чужих богів», так і до людей, які їх вшановували. Грецька «народна релігія» не мала чіткого віровчення та догматів із строгою «ортодоксальністю» чи «ексклюзивністю». Водночас вона залишалася культом богів – «захисників поліса», що була справою сім'ї, роду, племені та держави, зокрема Афін.

Античний світ не знав релігії, відокремленої від політики та держави; релігії як автономної сфери людських відносин або справи совісті людини. Декрет про асебію був реакцією поліса на пропаганду софістів та інших філософів-вільнодумців, що підтверджують судові процеси в Афінах над відомими філософами, як

Анаксагор, Протагор, Сократ, Арістотель та інші. Це були політичні процеси систематичного характеру. Очевидно, що вони не сприяли розвитку філософії, яка змушена була розвиватися в інших містах або в приватних, напівтаємних умовах. Лише після скасування закону Софокла з Суніону (307 р. до н. е.) розпочався справжній розквіт афінської класичної філософії.

Список використаних джерел

1. Filonik J. Athenian impiety trials: a reappraisal. *Dike*. Rivista di storia del diritto greco ed ellenistico. 2013. № 16. P. 11–96.
2. O'Sullivan L. The Law of Sophocles and the Beginnings of Permanent Philosophical Schools in Athens. *Rheinisches museum für philologie*. 2002. Vol. 145, № 3–4. S. 251–262.
3. Momigliano A. Impiety in the Classical World. *Dictionary of the History of Ideas / ed. Ph. P. Wiener*. Vol. II. New York, 1973. P. 564–567.
4. Хома Н. М. Історія держави та права зарубіжних країн. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. 3-тє вид., стереотипне. Львів: Видавництво ПП «Магнолія 2006», 2024. 475 с.
5. Діоген Лаерцій. Життя і думки славнозвісних філософів / пер. Л. Звонська, В. Туренко. Київ: Темпора, 2024. 658 с.
6. Плутарх. Порівняльні життєписи / пер. з д-гр. Й. Кобів, Ю. Цимбалюк. Т. I. Київ: Стилет і Стилос, 2023. 480 с.
7. Платон. Апологія Сократа. *Діалоги* / пер. Й. Кобіва. Київ: Основи, 1999. С. 20–41.
8. Xenophon. *Memorabilia* / Tr. A. L. Bonnette. Ithaca: Cornell University Press, 1994. XXVIII, 170 p.
9. Платон. Евтифрон. *Діалоги* / пер. Т. Лучука. Київ: Основи, 1999. С. 54–68.

Volodymyr Popov. Philosophy and Athens (in)justice

The article is devoted to the study of the features of ancient Athenian democracy and its legal system in relation to philosophical activity. Much attention is paid to the religious basis of the Athenian polis and the means of its protection against the so-called “godlessness”. The purpose of the article is to analyze the relationship between the legal system of ancient Athens and philosophy. Using the example of asebia (persecution for religious views), we rethink the features of Athenian democracy and point out the failure to observe human rights in the area of freedom of conscience.

A retrospective analysis of the main trials and pre-trial prosecutions in Athens on charges of “godlessness” or “impiety” (in particular, the persecution of Anaxagoras, Protagoras, Socrates, Aristotle, Theophrastus) is carried out. Special attention is paid to the trial of 399 BC over Socrates, who became a symbol of the limitations of Athenian democratic justice, which can be viewed as injustice. The political aspects of the persecution of the Philosopher are indicated. Based on the analysis, it is concluded that in democratic Athens there was no principle of non-interference of the state in personal philosophical and ideological beliefs, religion as an independent sphere of human relations, as a matter of freedom of conscience. Such trials did not contribute to the development of philosophy in Athens, although it continued its research and preaching in private places and outside the polis. The real flowering of Athenian classical philosophy begins only after the abolition of restrictions on the creation of new schools, that is, after 307 BC. The philosophical and legal analysis of the persecution of philosophy in Athens is of extraordinary importance for modern democratic justice, which must provide a reliable system of guarantees and mechanisms for the protection of human rights and freedoms, including the right to freedom of conscience.

Keywords: justice, philosophy, asebia, worldview, religion, religious crime, demos, polis, democracy, human rights, freedom of conscience.